

De natuur telt ook mee – Naar een duurzaam nationaal inkomen; Een rapport aan de Club van Rome, Wouter van Dieren (red.), Het Spectrum, 1995, ISBN 90 274 4598 2

In 1972 werd door een geheimzinnige club, waarvan nog nooit iemand gehoord had, een rapport gepubliceerd dat de hele wereld schokte, een rapport over de naderende ineenstorting van het leven op aarde. Het was niet geschreven door een of andere sektarische onheilsprofeet, maar door gerenommeerde geleerden, die zich bediend hadden van een moderne vinding, de computer.

Grenzen aan de groei was de titel van het rapport, en het veroorzaakte niet alleen een schok, maar het verhitte ook wereldwijd de gemoederen. Verscheidene jaren na het ontstaan van de milieubeweging, en kort voor de eerste oliecrisis (1973), bracht het rapport de boodschap dat de wereld op een catastrofe afstevende door een ongecontroleerde bevolkingsgroei en industriële expansie, uitputting van natuurlijke hulpbronnen, vernietiging van de natuur en voedseltekorten.

Grenzen was gebaseerd op een zogenaamd simulatiemodel, een mathematische voorstelling van de belangrijkste variabelen en hun dynamische interacties, bekend als het Wereld3-model. Een van de essentiële kenmerken van deze dynamische interacties is het bestaan van 'terugkoppelingen', die laten zien dat een wijziging in een bepaald deel van een systeem onverwachte effecten heeft op de andere variabelen van dat systeem, die dan weer hun terugslag hebben op de variabele waarop de oorspronkelijke wijziging betrekking had.

De uitputting die was voorspeld in de verschillende scenario's die in het model werden gesimuleerd, wordt manifest aan het begin van de 21e eeuw, wanneer de wereldbevolking 10 miljard zielen telt, de voedselproductie per hoofd van de bevolking terugloopt naar slechts 25 tot 15 procent van het niveau uit de jaren 1970, de vervuiling is vertienvoudigd, en de belangrijkste hulpbronnen, zoals olie en gas, zijn uitgeput. Vanwege het zogenaamde exponentiële karakter van groei en uitputting, zullen halfslachtige of eenzijdige maatregelen weinig effect sorteren. Een drastisch programma van technologische verbeteringen, zoals bijvoorbeeld een energiebesparing van 50 procent in 20 jaar, tegen een achtergrond van laten we zeggen een consumptiegroei van 2 procent, schuift het moment van uitputting slechts drie jaar naar voren.

Over *Grenzen* werd een verbeterde strijd gevoerd, en de Club van Rome kreeg al snel de reputatie van een neomalthusiaanse onheilsbeweging. Het rapport werd wereldberoemd, een aanwijzing dat zijn boodschap met alleen controversieel was, maar ook buitengewoon herkenbaar.

Ofschoon duizenden wetenschappers zich gebogen hebben over de vraag hoe betrouwbaar Wereld3 is, en of het überhaupt wel mogelijk is om op deze wijze de toekomst te voorspellen, heeft naar onze mening *Grenzen* alle kritiek ongeschonden doorstaan. In de eerste plaats komt dit doordat het voornaamste doel van het rapport niet was om een voorspelling te doen, maar om 'het inzicht te vergroten', om Jay Forrester, een van de initiatiefnemers, te citeren; en ten tweede omdat niemand er vooralsnog werkelijk in geslaagd is de belangrijkste berekeningen en onderliggende hypothesen te weerleggen.

Sedert 1972 zijn er talloze studies en boeken verschenen die de boodschap van *Grenzen* bevestigen, maar op nog veel grotere schaal heeft er een wereldwijde ontkenning plaatsgevonden van deze grenzen aan de groei, en zijn er hartstochtelijke pogingen gedaan de naderende schaarste een stap vóór te blijven door een beleid van ononderbroken economische expansie. Intussen zijn er aanvullende nieuwe inzichten ontwikkeld, die niet alleen de naderende catastrofes bevestigen, maar die ook aangeven dat de grenzen aan de groei misschien al zijn overschreden, en dat de wereld al een paar jaar lang in een fase van achteruitgang verkeert. De belangrijkste studie in deze context is *For the Common Good* (1989), waarin Daly en Cobb een informatietheorie ontwikkelen als vervanging of aanvulling van het 'Bruto Nationaal Produkt', dat immers te weinig vertelt over de economische realiteit.

Door Amerikaanse statistische gegevens te toetsen aan twaalf zogenaamde welvaartsindicatoren, komen ze tot de conclusie dat in de laatste 20 jaar het verband tussen produktiegroei en het scheppen van welvaart steeds zwakker is geworden; vóór die tijd heeft de produktiegroei precies dat bereikt wat Adam Smith voor ogen stond in 1752: het scheppen van toegevoegde waarde waardoor inderdaad de 'rijkdom der naties' zou ontstaan. In de jaren '70 begint dit verband echter te tanen, een proces in een steeds hoger tempo, zodat we het eigenaardige verschijnsel onder ogen moeten zien van een produktiegroei die tot verminderde welvaart leidt. Met andere woorden: de grenzen aan de groei zijn bereikt, zonder dat we het gemerkt hebben, omdat we de cijfers met goed hebben geïnterpreteerd.

Binnen dit bestek willen wij het concept groei, en vooral ook de weerstand tegen alle feiten die deze groei weerspreken, aan een nadere analyse onderwerpen.¹ *Grenzen* heeft buitengewoon veel weerstand opgeroepen, maar niettemin is de hele wereld gefascineerd geraakt door de Club van Rome en zijn eerste, indrukwekkendste boodschap. De nieuwste ontwikkelingen vertellen dat deze boodschap niet alleen dagelijks wordt bevestigd, maar dat deze in feite allang door de werkelijkheid is ingehaald. De grenzen aan de groei liggen niet langer in het verschiet; ze zijn er nu al, hier en nu, en dat is laatste twintig jaar steeds zo geweest.

De internationale gemeenschap weet echter niet wat ze met deze werkelijkheid aan moet. Debatten in internationale forums, waarbij de noodzaak of de betekenis van de groei ter discussie wordt gesteld, leiden onvermijdelijk tot emotionele scènes, en over de hele wereld wordt door politieke en economische bestuurslichamen een 'groei' nagestreefd in de beperkte zin van het woord, omdat men er nog altijd van overtuigd is dat dit goed is voor de wereld. Maar dat is niet het geval. Een gestage groei van economische produktie leidt niet noodzakelijk tot meer banen of tot een beter milieu, bestrijdt de honger niet, bevordert de sociale voorzieningen niet, en betekent geen verbetering in de onderwijssituatie of de volksgezondheid. Integendeel. Bijna al deze delen van de welvaart schijnen te lijden onder onbeperkte economische expansie, die haar eigen wetten stelt en volgt.

Het voornaamste verzet tegen *Grenzen* komt voort uit de veronderstelling dat economische groei een soort natuurwet is, waaraan de mensheid is onderworpen. Sinds

¹ Het is niet onze bedoeling het werk van Daly en Cobb hier uitgebreid te bespreken. Ook is de onvolledigheid van hun methode niet het onderwerp van dit hoofdstuk. Hun methode is uitgeprobeerd in een aantal landen, waarbij de resultaten grote overeenkomsten vertoonden; de conclusies die ten aanzien van de Verenigde Staten zijn getrokken, blijken ook op te gaan voor Engeland, Duitsland, Nederland en Oostenrijk. Voor verdere details verwijzen wij naar het hoofdstuk Literatuur.

Adam Smith de Onzichtbare Hand heeft bedacht, is deze suggestieve idee een leidraad geweest voor al diegenen die geloven dat vrijhandel, of de markt, uiteindelijk zal leiden tot een natuurlijke orde der dingen, een moment waarop alles netjes op zijn plaats zal terechtkomen. Vrijhandel zal zorgen voor inkomen en werkgelegenheid, welvaart voor allen, gelijkheid, vrede en toekomst. Binnen deze denktrant zijn de problemen van *Grenzen* een gevolg van de obstakels die de vrijhandel in de weg staan. Als het niet goed gaat met de wereld is dit het logische gevolg van deze obstakels, zoals bijvoorbeeld een te sterke overheidsbemoeienis, te grote sociale verworvenheden, te veel milieu- en arbeidswetten, en een te kostbare kwartaire sector. Met andere woorden, laat de vrijhandel zijn genezend werk verrichten, en de Onzichtbare Hand zal door een goddelijke ordening de wereldeconomie in evenwicht brengen.

Het is geen toeval dat dit soort metafysische ideeën de bakermat vormden voor de Industriële Revolutie, noch dat ze nog altijd nadrukkelijk aanwezig zijn in de moderne economie. Adam Smith heeft zijn Onzichtbare Hand zeker bedacht als een metafysisch, goddelijk principe, dat moeiteloos de rol kon overnemen van de Voorzienigheid, waaraan de mensheid in het westen tot aan het tijdperk der Verlichting haar aspiraties had ontleend. De Verlichting maakte een einde aan de rol van de Voorzienigheid, omdat haar roep om wetenschap, technologie en mechanisering de aandacht afleidden van Gods wil. Door de Onzichtbare Hand te introduceren, pakte Smith die goddelijke draad opnieuw op. Nu moest ook de economie, of juist de economie, geleid worden door bovennatuurlijke wetten, en ook in het industriële tijdperk zou de rol van God van doorslaggevende betekenis blijven.

Wij zijn ervan overtuigd dat deze metafysica nog altijd sterk aanwezig is. De weerstand tegen *Grenzen* is zo heftig dat er beslist andere dan wetenschappelijke factoren in het spel zijn. Men zou verwachten dat de mensheid de uitdagingen van *Grenzen* zou aannemen, en een internationale organisatie zou opzetten om de achteruitgang een halt toe te roepen. Maar het tegendeel is het geval. Er is een ware kruistocht ontstaan van economisch expansionisme, om te bewijzen dat *Grenzen* pessimistisch was en het bij het verkeerde eind had, en overal worden de veroveringen van deze kruistocht ten tonele gevoerd als het gewenste bewijs; bijvoorbeeld de economische wonderen die zijn bereikt door de Aziatische groeitijgers. En voor het gemak gaan we dan maar voorbij aan de enorme prijs die voor deze wonderen is betaald: de ecologische vernietiging, de leegplundering van de omringende oceanen, het opsouperen van het natuurlijk kapitaal van dit gebied, de onderbetaalde arbeidersmarkten, de afwezigheid van sociale zekerheid. Hoewel deze wonderen worden opgevat als het bewijs voor de macht van de Onzichtbare Hand, is niemand bereid antwoord te geven op de vraag waarom diezelfde metafysica hongersnood en oorlog heeft veroorzaakt in Afrika. Bevoordeelt de Onzichtbare Hand de een boven de ander? Of moeten de Afrikanen de prijs betalen voor het niet gehoorzamen aan de wetten van de natuurlijke economische ordening? Of is het zo dat hier – en in de voormalige Sovjetunie – de wet van Keynes geldt: lijden is een eerste voorwaarde, zij het tijdelijk, voor later succes?

Het is van cruciaal belang vast te stellen dat de Onzichtbare Hand niet bestaat, dat er geen wetten van economische ordening zijn, dat, hoewel het begrip economische groei gedefinieerd kan worden, het politieke gebruik ervan vooral retorisch is, dat economie niet echt een wetenschap is, maar een verzameling theorieën, en dat elke

houding ten opzichte van de grenzen aan de groei een kwestie is van cultuur, keuzen, vrije wil, en, waar mogelijk, rationaliteit. Er bestaat geen onontkoombaar lot dat de mensheid dwingt tot een onbeperkte vrije handel, tot overmatige exploitatie van natuur en arbeid, tot uitputting van hulpbronnen, en uiteindelijk tot een oorlog van allen tegen allen (Hobbes) om de laatste overblijvende hulpbronnen en het laatste voedsel. Het economisch denken verschilt van cultuur tot cultuur, en binnen elke cultuur zelfs van stroming tot stroming, van universiteit tot universiteit. Er zijn ontelbare mogelijkheden waaruit gekozen kan worden, en geen van alle hoeven ze tegemoet te komen aan enigerlei eis van metafysische aard. Van wezenlijk belang is dat we onze economische opvattingen ontdoen van hypocrisie, en dat is het onderwerp van dit rapport.

De grootste hypocrisie schuilt in het Stelsel van Nationale Rekeningen dat nu al bijna een halve eeuw wordt toegepast in de westerse economie, en voor een deel ook in de meeste andere landen. De technische achtergrond van de nationale rekeningen wordt elders in dit rapport beschreven. In deze inleiding willen we alleen uitleggen waarom we dit onderwerp van zo groot belang achten in het debat over groei en de grenzen waaraan deze groei is onderworpen.

Tot 1945 werd het begrip economische groei anders gehanteerd dan tegenwoordig. Zoals nader wordt toegelicht in hoofdstuk 3 kwamen pas in 1932 enkele economen met het idee om de economische prestaties van een land te meten, en pas in 1950 werd het daaruit voortkomende stelsel in de meeste geïndustrialiseerde landen ingevoerd. Het was dus onvermijdelijk dat men eens tegen de *kosten* van de productie-groei op zou lopen, kosten die decennia lang door de theorie 'negatieve externe effecten' genoemd waren. Vroeger heeft men deze effecten blijmoedig geaccepteerd, maar wanneer de productie als geheel wordt ingekapseld in een winst- en verliesrekening, verschijnen de kosten, of negatieve uitgaven, automatisch in de boeken. En dit is de situatie van vandaag de dag.

Het wekt verbazing dat de gebruikers van de nationale rekeningen zo lang doof zijn gebleven voor aanbevelingen deze kosten van de baten af te trekken, terwijl een overvloed aan gegevens er in de laatste jaren op lijkt te wijzen dat voor sommige economieën het punt bereikt lijkt waarop de kosten de baten zelfs overstijgen, zonder dat dit terug te vinden is in de nationale rekeningen. Voor het debat over de grenzen aan de groei is dit punt van doorslaggevend belang, omdat deze economieën zich letterlijk rijk rekenen, terwijl de armoede toeneemt, of omdat de in mindering te brengen waarde hoger ligt dan de toegevoegde waarde. Met andere woorden: de economie wordt drijvende gehouden op basis van paradoxale informatie, niet eens onvolledigheid, en de kern van dit probleem wordt gevormd door het verkeerd gebruik van de nationale rekeningen.

Het begrip nationale rekeningen komt niet in het politieke debat van alledag voor; het grote publiek hoort daarentegen de termen Bruto Nationaal Produkt (BNP) en het daarvan afgeleide Bruto Binnenlands Brodukt (BBP). Dit BNP heeft een metafysische betekenis gekregen. Het staat voor het rapportcijfer dat het land krijgt van de Onzichtbare Hand, en fungeert dus zelfs als een symbool voor de mate waarin het land begunstigd wordt binnen de goddelijke ordening die de Onzichtbare Hand bestuurt. Binnen deze visie onderwerpt men zich aan de natuurwetten van de economie, en is het land voor het examen geslaagd wanneer het cijfer van het

BNP positief is: een, twee of drie procent groei per jaar, wat dat dan ook moge betekenen. Orio Giarini heeft een vergelijking gemaakt tussen het effect van het BNP in de hemel, in de hel en op aarde. Hij beschrijft het probleem van de 'rekenwijze van de Industriële Revolutie' met behulp van de paradox van hel en hemel, wanneer het begrip schaarste daarop wordt toegepast. De hemel, naar alle waarschijnlijkheid gezegd met een oneindige voorraad goederen en diensten van alle soorten (stoffelijke en geestelijke), kent geen schaarste. Economie en economische theorieën bestaan daar dus niet. Er zijn geen prijzen en er is geen geld, daar alles er vrij en zonder beperking beschikbaar is, en zonder dat ervoor gewerkt moet worden. De hemel moet dus iets heel anders zijn dan de aarde, maar in de hemel is het BNP nul. De hel daarentegen gebruikt veel energie om te blijven wat ze is; daarom moet er een reusachtige toegevoegde waarde worden ontwikkeld, die nog nooit iemand heeft geprobeerd te meten. Het BNP moet er wel zeer hoog liggen! Op onze aarde is het maximum wat men kan bereiken in de strijd tegen schaarste de schepping van een overvloed in zoveel mogelijk sectoren. Maar menselijke en economische ontwikkeling houdt ook in: het onderkennen en bestrijden van nieuwe schaarsten. Schaarste is uiteindelijk het kenmerk van het onevenwichtig stelsel waarbinnen de mens noodzakelijkerwijze moet opereren, het is het sine qua non voor zijn zoektocht naar vervulling, aldus Giarini.

Een van de grootste paradoxen in de waardetoekenning en bij het vaststellen van de ontwikkeling van de welvaart is dat een toename in reële welvaart in sommige gevallen alleen maar correspondeert met een toename in de kosten van de vervuiling (bijv. investeringen voor afvalverwerking en voor andere milieudoelinden, hetgeen duidelijk een kostenpost vertegenwoordigt), terwijl aan de andere kant veel reële waardetoenames ondergewaardeerd worden. De BNP-groecijfers bijvoorbeeld die jaarlijks door regeringen worden gepubliceerd, geven aan dat de economie met zoveel procent gegroeid is. Maar in feite ligt een groot deel van deze groei tegenwoordig op terreinen die niet noodzakelijk bijdragen aan de welvaart, terwijl andere factoren, die wel tot ons welbevinden bijdragen, een geringe rol spelen of helemaal buiten beschouwing worden gelaten.

Om terug te keren tot de paradox van de hel en de hemel: een van de redenen waarom wij er helemaal niet op uit zijn het paradijs te heroveren, is dat wij ons op een of andere bizarre manier meer thuis schijnen te voelen in de hel.

Giarini acht het van groot belang om het welvaartsniveau te definiëren in termen van beschikbare grondstoffen, de toename, de uitputting, het gebruik, het behoud en de diversificatie ervan. Het meten van toegevoegde waarde is van belang voor de organisatie van een systeem dat industrieel gezien productief is, en zo'n systeem is een belangrijk subsysteem van de economie als geheel. Maar het is slechts ten dele relevant voor het meten, richten en organiseren van de welvaart van een land.

Als de groei van het BNP drie procent bedraagt, maar de niet-berekende kosten van de economische productie bedragen zo'n vier procent van het BNP, dan weten we dat in het desbetreffende land de kwaliteit van het bestaan achteruitgaat. Het pleiten voor verdiscontering van deze kosten, betekent pleiten voor de invoering van een stelsel dat wij het DNI noemen, het Duurzaam Nationaal Inkomen, waarin interest en opbrengst bij elkaar worden geteld, maar waarin de uitputting van hulpbronnen en schade aan de natuur als het ware van het inkomen worden afgetrokken. Maar ook dan nog blijft het probleem bestaan dat zelfs een gecorrigeerd BNP niets zegt

over de werkelijke waarde en waardigheid van een samenleving. Zonder een groeiend BNP, zo houden de politici echter vol, zal het land een tweederangs natie worden, en dus moeten we ons onderwerpen aan ingrepen die in steeds sterkere mate het hele naoorlogse sociale bouwwerk aantasten. We worden als het ware gekoloniseerd door de economie, en dat was beslist niet de oorspronkelijke bedoeling.

In zijn dialoog over welvaart en welzijn wijst Giarini op de vele paradoxale redeneringen in de theorie van groeiende rijkdom. Klassieke economen, en met name Ricardo, waren zich wel degelijk bewust van het feit dat de door hen bedachte methoden voor de berekening van de welvaart niet het werkelijke welvaartsniveau van een individu of een land konden meten. Er werd een duidelijk onderscheid gemaakt tussen het begrip rijkdom aan de ene kant, en het begrip welvaart aan de andere. Impliciet werd ervan uitgegaan dat zich situaties konden voordoen waar een toename in welvaart niet correspondeerde met een toename in rijkdom.

Maar dit soort overwegingen bleven op het tweede plan, want tijdens de Industriële Revolutie was de belangrijkste taak die economen zich stelden uit te vinden wat het meest dynamische systeem zou moeten zijn om de welvaart der volkeren te vergroten, het industrialisatieproces, en zich te concentreren op de ontwikkeling van dit systeem. Lastige tegenstrijdigheden tussen welvaart en rijkdom werden als minder belangrijk afgedaan. De geschriften van de klassieke economen en van sommige van hun latere critici zijn sterk beïnvloed door het feit dat de eerste formulering van een economische theorie een beschrijving was van het industrialisatieproces: de prioriteit, voor dit doel heel adequaat, was het meten van de goederenstroom en de toegevoegde waarde, op basis van vraag en aanbod.

In de diensteneconomie, waarin het industrialisatieproces op zichzelf niet langer wordt beschouwd als de drijvende kracht bij de vermeerdering van de welvaart, ligt het probleem heel anders, en wordt de tegenstelling tussen welvaart en rijkdom van veel groter belang.

Dat het begrip rijkdom is gaan afwijken van het begrip welvaart correspondeert met wat men kan noemen de ontwikkeling van onttrokken waarden in de moderne economie. Een toename van deze onttrokken waarden komt voort uit de steeds grotere toewijzing van economische bronnen aan activiteiten die niet bijdragen aan het reële niveau van de welvaart (of rijkdom), maar die in feite worden opgeslorpt door de stijgende kosten van het functioneren van het economisch stelsel.

Laten we een voorbeeld bekijken. In veel huishoudens wordt het welvaartsniveau sterk verhoogd door de aanschaf van wasmachines en andere elektrische apparaten die het huishoudelijk werk vergemakkelijken. Maar dit toegenomen welvaartsniveau brengt een vergroting met zich mee van de hoeveelheid huishoudelijk afval. In de jaren '60 leidde dit ertoe dat de researchafdelingen van bedrijven huishoudelijke apparaten bedachten voor het verwerken van keukenafval. In de traditionele zin betekent de aanschaf van een afvalversnipperaar of -pers een toename in de welvaart, terwijl het in werkelijkheid alleen een uitvloeisel is van het toegenomen ongemak op de ene plaats in het systeem (het huis) alsook van het feit dat het op een andere plaats stoornissen veroorzaakt (in het riool of bij het vuilverwerkingsbedrijf). Bovendien zijn we niet rijker geworden met een machine die afval vernietigt, vergeleken bij de tijd dat we dit afval nog helemaal niet kenden. Maar volgens de economie van de Industriële Revolutie is onze welvaart wel toegenomen.

Er zijn talloze voorbeelden te geven van deze trend, die in de jaren '60 is begonnen. Lucht- en watervervuiling zijn duidelijke gevallen van de afname van de werkelijke welvaart (of vermindering van rijkdom). Wanneer er geld gestoken wordt in het schoonmaken van water, of in het ontwikkelen van alternatieve oplossingen zoals water in flessen, speciale drinkwaterreservoirs, of zwembaden naast een vervuild strand, verzeilen we in 'Catch 22'-situaties waar investeringen noodzakelijk zijn als compensatie voor de rijkdommen die door de vervuiling verloren zijn gegaan. Deze investeringen betekenen geen netto toegevoegde waarde van de welvaart, maar worden wel zo gerekend.

De groeiende discrepanties tussen het werkelijke welvaartsniveau en het conventioneel berekende Bruto Nationaal Produkt geven duidelijk aan dat het noodzakelijk is geworden om in toenemende mate de aandacht te richten op de beschikbare grondstoffen, dat wil zeggen de variaties in de reële welvaart, als vervanging voor het meten van de produktiestroom (het badkuipmodel). Bovendien moeten ook nog de werkelijk toegevoegde waarden naast de onttrokken waarden worden gelegd. De eenvoudige analyse van de kosten van een afzonderlijke activiteit zal vervangen moeten worden door een nieuwe theoretische benadering van de systemen waarmee de reële resultaten worden gemeten. Het begrip onttrokken waarde houdt in dat het noodzakelijk is het begrip negatieve waarde in de beschouwingen te betrekken. In termen van economische analyse is dit al een stap in de goede richting, daar in veel gevallen de negatieve kant van economische activiteiten eenvoudigweg buiten beschouwing wordt gelaten. Verminderde groei in een economische situatie moet worden onderscheiden van een netto negatief proces. Het meten van welvaart aan de hand van stromen die niet eens badkuip vullen, of erger nog, worden afgesloten, sluit het begrip negatieve stromen uit. Alleen door naar de beschikbare voorraad grondstoffen te kijken kunnen de positieve en negatieve variaties worden gemeten, en kan worden vastgesteld of de stromen toegevoegde waarden of onttrokken waarden produceren.

Naast de formele omzetting van het BNP in een DNI, gaat de belangrijkste boodschap van dit rapport over de noodzaak de economische theorie fijner af te stellen, door niet alleen op de paradoxen te wijzen, maar ook op de diversiteit ervan. Economie is geen natuurwet, en waar het gaat om productie, inkomensgroei en -verdeling, gebruik van hulpbronnen en welzijnsontwikkeling, kan elk systeem worden gekozen en aangepast, omdat dit vooral kwesties zijn van cultuur, keuzen die worden gemaakt en ten uitvoer gebracht door mensen, waarbij het economisch stelsel alleen maar een werktuig is en niet meer. Economie kan dan een instrument zijn waarmee we de gewenste, culturele waarheid kunnen vaststellen.

Wat gebeurt er wanneer we niet in ons streven slagen?

In de eerste plaats zouden we onze oorspronkelijke boodschap herhalen; in de woorden van Jay Forrester: 'De laatste honderd jaar werd het leven op aarde beheerst door groei. Groei van de bevolking, van de productie, van het inkomen en de kapitaalvorming, van de uitputting en van de vervuiling. Er zal en moet een einde komen aan deze groei; de enige vraag is: hoe? Vrijwillig, door beleid en uit vrije wil, of via natuurlijke processen, dat wil zeggen, ineenstorting en catastrofe?'

Uiteindelijk is dit het toekomstbeeld, en vele elementen daarvan zijn in de wereld om ons heen al werkelijkheid geworden: de ineenstorting van levensnoodzakelijke ecosystemen, van gemeenschappen, streken en volkeren; gebrek aan voedsel; waterschaarste; klimatologische veranderingen; en ten slotte oorlog. Van de bij benadering 100 oorlogen die nu in de wereld woeden, is meer dan 70 procent terug te voeren op uitputting van hulpbronnen en ineenstortende stelsels van levensonderhoud. Dat is de uiteindelijke consequentie, die duidelijk bevestigd wordt door auteurs als Meadows, Kennedy, Kaplan en anderen (zie hoofdstuk Literatuur).

De tweede consequentie is de minder catastrofale voorloper van deze ineenstorting, het proces van individuele verrijking van enkelen ten koste van een groeiende gehele armoede, de achteruitgang in welvaart en welzijn, die we vandaag de dag overal kunnen waarnemen, en die nu methodologisch bevestigd wordt in de al genoemde studies van Daly en Cobb.

Het is belangrijk om de moderne westerse politieke praktijk aan deze omstandigheden te toetsen, want deze bestaat uit steeds meer bezuinigingen ter bescherming van de koopkracht en de individuele consumptie, waaraan het algemeen belang wordt opgeofferd.

Omdat de technologie zich hoofdzakelijk richt op het vervangen van arbeid (een proces dat bekend staat als produktiviteitsgroei), ontstaat er onevenwichtigheid in inkomensgroei tussen die sectoren waar de produktiviteit stijgt, met andere woorden in de industrie, en die sectoren waar dit niet mogelijk is, zoals bij voorbeeld in de gezondheidszorg, onderwijs, rechtspraak en openbaar bestuur. Looneisen in deze sectoren kunnen niet worden opgevangen door een stijgende produktie, ofschoon er wel pogingen in die richting worden gedaan door scholen te laten fuseren, bejaardentehuizen en ziekenhuizen te sluiten, politiekorpsen op te heffen en de rechtbanken te overbelasten. Het uiteindelijke resultaat is dat de moderne verzorgingsstaat aan het verdwijnen is, ten gunste van een groeiende particuliere consumptie en de verrijking van een kleine elite. Het neoliberale model bepaalt dus de toekomst: slechte openbare voorzieningen, slecht openbaar vervoer, vervallen en onveilige binnensteden, overbevolkte en steeds onhygiënischer ziekenhuizen, verarmde bejaarden, ongemotiveerd en slecht onderwijs, een verpieterde cultuur, bezuinigingen op wetenschappelijk onderzoek en verwaarlozing van het milieu. Elke regering vult deze agenda, en het is geen wonder dat ze zich bovenal bezighouden met het opkrikken van de produktiegroei, in de hoop dat dit de middelen zal voortbrengen waarmee de nieuwe armoede kan worden bestreden. Dat mag dan bij de groei in het verleden gelukt zijn, maar het gaat nu met langer op, omdat een steeds groter aandeel van elke nieuwe ronde van produktiegroei uit negatieve economie bestaat: compensatie en herstel, het verwerken van afval en het beheersen van de complexiteit, met andere woorden: uitgaven die als inkomen worden gerekend. Het voorbeeld par excellence van onze tijd kan men vinden in de landen die nu lijden onder oorlog, guerrilla en dictatuur; waar de wapenindustrie massa's geld verdient. Wanneer er eenmaal vrede is, zullen de sloopbedrijven, de opruimingsploegen, de aannemers, de internationale consultancybureaus en alles wat met de wederopbouw te maken heeft, hetzelfde doen. Als over 25 of 50 jaar het land weer terug is op het niveau van vóór 1990, is er netto niets bereikt, maar de groeicijfers zien er prachtig uit.

Dit is het lot van elke economie die de grenzen van de groei heeft overschreden. Het monetaire beleid voert naar een versnelde afbraak van zowel de verzorgingsstaat als de steunpilaren waarop de produktiegroei rust.

Beide soorten ineenstorting zijn het resultaat van de hypocrisie en de metafysica waarmee economische informatie is doordrenkt. Dit rapport gaat over het ontmaskeren van die hypocrisie. Het is een pleidooi voor een rationalisatie die in de wereld van de economische metafysica tot nu toe moeilijk te realiseren is gebleken. Economie kan een mooi instrument zijn, mits toegepast in de oorspronkelijke betekenis: het huis (oikos) van de mens in goede staat houden.